

ционного строя Украины: Учебное пособие. – Х.: Факт, 1999. – С. 67-68. 14. Матюхин А. Государство в сфере права: институциональный подход. – Алматы: Эділет, 2000. – С. 191-193. 15. Алексеев С.С. Теория права. – М.: Изд-во «БЕК», 1995. – С. 273.

УДК 340.1

О. А. КОТЕНКО

ПРАВО І ПОЛІТИКА: ХАРАКТЕРИСТИКИ ВЗАЄМОДІЇ

Характеристика «політики» та «права» як інститутів сучасного суспільного розвитку дозволяє розглянути їх взаємодію в умовах сучасних реалій. З урахуванням історичних чинників констатується «чільна» взаємозумовленість багатьох політичних і правових процесів сьогодення.

Ключові слова: політика, право, сфера суспільних відносин, правова політика, правова система, політична система.

Котенко О. А. Право и политика: характеристики взаимодействия

Характеристика «политики» и «права» как институтов современного общественного развития позволяет рассмотреть их взаимодействие в условиях современных реалий. С учетом исторических факторов констатируется «главная» взаимозумовленность многих политических и правовых процессов современности.

Ключевые слова: политика, право, сфера общественных отношений, правовая политика, правовая система, политическая система.

Kotenko O. Law and politics: the characteristics of the interaction

Response filed by the author of "politics" and "rights" as an institution of modern social development can consider their interaction in today's realities. Given the historical factors the author states "main" interdependence of many political and legal processes of modernity. Individual vectors in the context of the proposed analysis the author calls the factor – legal policy.

Key words: policy, right, sphere of public relations, legal policy, legal system, political system.

Політика в найбільш абстрактній формі зазвичай інтерпретується як сфера взаємовідносин між класами, партіями, націями, народами, державами, соціальними групами, владою і населенням, громадянами та їх об'єднаннями. Це – важлива і складна складова суспільного життя, самостійний світ цінностей та інтересів¹.

Політика є сферою людських відносин (формою людського спілкування) з приводу влади (частіше державної влади). Політична влада, яку розглядаємо як взаємини і взаємозалежність керованих і керуючих, набуває риси субстанціональності, яку ми аналізуємо як стійкий асиметричний баланс сил та інтегральну рівновагу свободи, що відображає стан позицій і статусів, потенціалів і ресурсів, інтересів і цінностей. З цієї точки зору політика є «об'єктивною реальністю» і «дійсністю буття», виступає як реально існуюче «силове поле» щодо автономної галузі суспільного життя, змістовною частиною якої є відносини «вплив–влада–

© КОТЕНКО Олег Анатолійович – аспірант відділу теорії держави і права Інституту держави і права ім. В.М. Корецького НАН України

вплив», а механізмом – активність суб'єктів політики з приводу влади, яка виявляється насамперед засобами взаємодії індивідів і соціальних груп з політичними інститутами. З одного боку, сфера політики – результат цілеспрямованої практики суб'єктів політики, з іншого – вона має щодо цих суб'єктів об'єктивну форму буття.

Водночас не можна не помітити, що розглядати політику лише як об'єктивне «силове поле» недостатньо, оскільки її «внутрішній» механізм складають саме суб'єктивні установки, дії суб'єктів політики, а також суб'єктивне функціонування і розвиток політичних інститутів, які залежать від рівня правової культури кожного із суб'єктів політики, адже рівень правової культури – показник активності суб'єктів права в політичній і правовій сферах.

Право і політика тісно взаємодіють протягом усього існування людської цивілізації, регулюючи життєдіяльність суспільства. У різні історичні періоди «взаємини права» і «політики» складалися по-різному. З одного боку, є очевидним безпосередній вплив політики на право, причому нерідко шляхом жорсткої політизації всієї правової сфери суспільства (зокрема й силовими методами), що призводило до колоніальних воєн XVII–XVIII ст. (зіткнення «цивілізації» і «варварства»), до знищення творів мистецтва і діячів культури в 30-х роках XX ст. в Радянському Союзі та 40-х роках – у нацистській Німеччині, до «культурної революції» Мао Цзедуну в Китаї, до ідеологізації культурної сфери суспільства в соціалістичних країнах за часів «холодної війни» тощо.

Арістотель визначав політику як мистецтво управління державою. Демокріт вважав таке мистецтво найвищим з усіх мистецтв. У XIX ст. ці ідеї розвинули М. Вебер, В. Гумбольдт, К. Маркс, Ф. Енгельс та ін. Сучасні вчені, спираючись на мислителів минулого (Ж.Ж. Руссо, Т. Гоббс, Дж. Локк, Ш.Л. Монтеск'є та ін.), підкреслюють, що політика – це також мистецтво можливого, мистецтво компромісів, мистецтво узгодження бажаного і об'єктивно досягнутого, вміння враховувати виклики життя. За межами можливого починається волюнтаризм, суб'єктивізм, а нерідко і авантюризм².

Політика структурно включає різні політичні інститути, фактори і процеси. Механізми правління в рамках різних державно-правових систем, ставлення людей до інститутів влади, механізми забезпечення єдності й функціонування політичної системи необхідні для затвердження і збереження порядку і реалізації інших життєво важливих цілей³. Однією з основних категорій політичного світу, які забезпечують його універсальність у тій чи іншій країні є закон. Як підкреслює Б.П. Вишеславцев, «закон є першою субстанцією влади. Всі великі володарі й царі були насамперед законодавцями (Соломон, Наполеон та ін.). У законі та засобами закону влада істотно змінюється, вона перестає бути свавіллям і стає загальнообов'язковою нормою»⁴.

Протягом існування ідеї законності у людей склалося певне сприйняття закону і всього, що з ним пов'язане. Його наявність або відсутність і нині виступає показником ефективності, взаємодії людей один з одним у рамках будь-якого суспільства. Наявність різних законодавчих актів у державі дозволяє скласти уявлення про рівень розвитку в ньому культури політичного і правового. Чим краще народ розуміє і приймає ці закони, тим частіше бере участь у їх реалізації, тим чіткіше вони відображають потреби та інтереси всіх громадян, тим вищий рівень політичної і правової культури всього суспільства в цілому.

Для успішного функціонування будь-якого демократичного інституту держави необхідно, щоб всі положення, затверджені в Основному законі та сприйняті всім суспільством, успішно реалізовувалися на практиці, а не лише документально закріплювалися. Політична практика повинна відповідати тому, що прописує цей закон, а це стає можливим лише за умови розвитку політичної та правової культури членів суспільства.

Влада – найбільш цінна і бажана «здобич» у різних революціях і рухах. Водночас боротьба за зміст державної влади буває не менш гострою, а іноді й більш жорсткою, ніж боротьба за її завоювання. Тому теорія політики – це значною мірою теорія державності. Держава – ядро, нервовий вузол всієї політики⁵.

Політика – складне, багатопланове і багатоаспектне явище, змістовна категорія. Є багато видів і різновидів політики: внутрішня і зовнішня, соціальна, національна, економічна, науково-технічна, культурна, фінансова, військова, кадрова, екологічна, правова тощо. У повсякденному житті говорять про «велику» і «малу» політику, публічну та закулісну («підкилимову», апаратну тощо).

У змістовному плані вона може бути прогресивною і регресивною, об'єктивно зумовленою і волонтаристською, яка відповідає потребам суспільного розвитку і суперечить їм. Історія знає чимало прикладів глибоко хибної політики – свавільної, реакційної, авантюрної, антинародної, яка приводила до людських жертв і страждань людей. Давно відомо, що помилка в політиці жакливіше злочину, тому що наслідки такої помилки можуть бути величезні й незворотні, причому для мільйонів людей.

Політика органічно вплетена в усе суспільне, в тому числі правове, життя. Ніхто не може сховатися від політичних настроїв, запобігти впливу політичних пристрастей. Кожен є прямим або опосередкованим суб'єктом політики, носієм політичної свідомості. Беручи участь у виборах, громадянин тим самим бере участь у політиці, тому що він формує владу – від місцевої до центральної⁶.

Ступінь політизації суспільства залежить від багатьох обставин, але найбільшою напруги він досягає в перехідні періоди, коли проходить перебудова конкретного укладу життя – зміна соціального устрою, типів влади, форм власності, характеру виробничих відносин; коли трансформується, перетворюється духовна і правова сфери⁷. Сама людина, як зазначав ще Арістотель, є істотою політичною. І водночас суспільною.

Суть політики багато в чому характеризує методи її здійснення, арсенал і природа яких вельми різні. Крім загальноприйнятих (нормальних, традиційних, властивих «високому мистецтву»), в ній здавна використовувалися і такі прийоми, як лестощі, обман, інтриги, позбавлення від суперників, застосування сили, правова демагогія тощо⁸.

Давно підмічено: «Війна є продовженням політики, тільки іншими засобами». Широко відомі макіавеллівські постулати: «Для досягнення цілей всі засоби добрі»; «Мета виправдовує засоби»; «Переможців не судять» тощо⁹.

Вкрай негативними рисами сучасної недосконалої політики є війна компроматів, яка прийняла останнім часом непристойний, аморальний характер. Зведення рахунків, дискредитація опонентів, усунення їх від політичної арени, розчищення шляхів для «потрібних» людей, сварки, «підніжки», поширення чуток, підробок, боротьба за рейтинги, імідж, харизму – все це стало звичайним явищем політичного життя наших днів, сприяло появі особливої професії – «політтехнолог».

Зауважимо, що влада – це «наркотик», а жадаба влади – найбільше з усіх бажань. Жага влади затуманює голову, підштовхує на необдумані вчинки¹⁰.

Особливо актуальними нині є слова видатного російського філософа і практика І. Ільїна: «Історія знає багато авантюристів, мисливців і злочинців, які заволоділи державною владою і зловживають нею. Потрібно бути абсолютно сліпим, наївним, щоб прирівнювати ці злочинні справи до того, що ми називаємо Політикою... Політика дає людині владу, але не для зловживання і не для свавілля; брудна людина, яка зловживає своєю владою, є злочинцем перед народом. Немає нічого більш жалюгідного, ніж безсовісний і безвідповідальний політик... Це боягуз по суті, який не може мати політичного успіху. І немає нічого більш небезпечного і шкідливого, ніж політик, який позбавлений серця. Навколо його імені може піднятися шум, який злочинці будуть приймати за «славу». Навколо нього може проливатися кров; через нього може виникнути катастрофічна біда і страждання; але історичний шлях він не знайде для свого народу»¹¹.

Однак зустрічаються на політичній арені й видатні лідери, які володіють такими якостями, як мудрість, скромність, державний розум, врівноваженість під час прийняття рішень, служіння загальному благу, народу, вітчизні. Такі особистості здатні позитивно вплинути на хід історії. Справжній політик, на відміну від політикана, бореться за владу не для того, щоб насолодитися нею, а для того, щоб з її допомогою вирішити суспільно важливі завдання¹².

Важливими є моральні аспекти політики, що нині набувають першочергового значення, активно обговорюються в пресі, науковій літературі. Дедалі частіше виникає запитання: чи можуть співіснувати загальні поняття моральності й політики, чи не є ці категорії взаємовиключними? В ідеалі вони не повинні суперечити, однак на практиці спостерігаємо інакше. «Брудні методи» в політичній діяльності стали звичайною справою (у виборчих кампаніях; у боротьбі за владу, посади)¹³.

Непомірно зросла роль «четвертої влади» – преси, яка нерідко дужча за владу. Вона часто стимулює війну компроматів, дискредитує «ворогів», формує позитивну або негативну «суспільну думку» про будь-які факти, «розкручує» образ тих чи інших осіб, впливає на політиків, державних діячів, загальну атмосферу в країні. Допускаються і явні зловживання свободою слова, друку, вихід за рамки моралі. Водночас і ця сфера відносин також уражена корупцією. Широкого поширення набули ідеологічне хамелеонство, мімікрія. Як зазначають учені, політика – не «найчистіша» сфера відносин між людьми¹⁴. Тому процитуємо І. Ільїна: «Нормальна правосвідомість є вольовим станом душі, активна і творча; вона шукає в житті вільного, правильного та справедливого права і змушує людину вести боротьбу за його знайдення та здійснення»¹⁵.

Сучасна політико-правова ситуація у світі складна і суперечлива. Основні її риси – нестабільність, клановість, криміногенність. Така реальність нашого «сьогодні», такий характер нинішньої політики.

Політика, культура, право врешті-решт, відображають співвідношення і розвиток правової та політичної систем у суспільстві, їх дієвість та ефективність.

Політична система безпосередньо взаємодіє з правовою системою, оскільки політичні та правові інститути належать одночасно до двох систем. Парламент як орган політичної влади не може не враховувати елементи правової системи, системи права, системи джерел права.

Політична і правова системи взаємодіють, оскільки така взаємодія забезпечує політичну стабільність, зміцнення правопорядку, його підтримання політико-правовими засобами.

Правова система покликана забезпечити стабільність і динаміку розвитку політичної системи, політичного устрою, який отримує конституційне закріплення механізму дії політичної системи (поділ влади, політичний плюралізм, статус партій, виборче право тощо), реалізацію та захист прав і свобод людини і громадянина, оптимальну єдність політичної і правової культур суспільства і його членів. Право легітимізує політичні реалії та діяльність органів державної влади. У законодавчих актах отримує вираження політична воля народу, принцип свободи і справедливості, визначаються права, які здійснюються соціальними групами, партіями, націями, класами, індивідами, а процес їх реалізації відповідно набуває політичного характеру¹⁶.

Якщо політика спотворює принцип свободи і справедливості, то вона суперечить праву і набуває форми сваволі й беззаконня.

Політична система опосередковує інтереси людей, які стають правовими тільки тією мірою, якою вони закріплені в системі загальнообов'язкових норм, що охороняються державою. Правова система засобами законодавства забезпечує зв'язок між суспільством і його політичною системою, акумулює волю суспільства, всіх його політичних сил, інтегрує суспільство, сприяє закріпленню інститутів політичної системи в Конституції та інших законодавчих актах, встановлює правові форми організації, функціонування та зміни державної влади, способи і методи реалізації політичних відносин. У свою чергу, політичні інститути та процеси у своїй сукупності створюють необхідні умови для функціонування правової системи, правотворчої і правореалізаційної діяльності¹⁷.

Оцінюючи співвідношення політико-правових і правових норм, роль останніх у функціонуванні та розвитку політичної системи сучасності, слід підкреслити, що нині провідною тенденцією є помітна політизація норм права. Вчені вважають, що сучасне право стає дедалі прагматичнішим і більш політичним¹⁸. Водночас поширюється сфера правового впливу на політичну систему, зростає роль права в світі в цілому.

Однак деякі вчені підкреслюють обмеженість правової регуляції галузі політики в результаті декількох причин. Одна з них пов'язана з принциповою неможливістю унормувати за допомогою юридичних норм величезну кількість динамічних і суперечливих політико-владних процесів і відносин. Друга причина – існування в політичній сфері різних точок зору, прогностичних начал, угод між політичними секторами, різних складових соціально-правового досвіду¹⁹.

Значна роль у подоланні політичної нестабільності належить правовим інститутам і всій правовій системі в цілому.

Законодавчі установи можуть стати інструментом найбільш повного врахування настроїв та інтересів громадян, що, в свою чергу, робить неможливим застосування репресивних методів для придушення масового невдоволення владою (досвід Іспанії, Греції, ряду країн Латинської Америки).

Отже, ефективність політичної системи не в останню чергу забезпечується узгодженістю дій усіх складових цієї системи, що досягається за допомогою правових засобів, а також, безумовно, пов'язана з державною політикою. Адже правова політика – особлива форма вираження державної політики. Взаємодію та взаємовплив права і політики яскраво відображено саме в такому явищі соціальної дійсності, як правова політика.

Правова політика – один із видів політики як родового інтеграційного поняття. Тому не можна пояснити суть правової політики, не знаючи, що таке політика

взагалі. Іншими словами, ніяке визначення права, правової культури не повинно суперечити уявленням про політику в її традиційному розумінні.

Правова політика – особлива форма вираження державної політики, засіб юридичної легітимності, закріплення і здійснення політичного курсу країни, волі її офіційних лідерів і владних структур. Такий різновид політики виражається насамперед у законах, конституціях, кодексах, інших нормативно-правових актах, спрямованих на охорону та захист соціального устрою, розвиток і вдосконалення суспільних відносин, що повністю обґрунтовується вищевикладеним. Отже, взаємовплив права і політики відображає ступінь їх взаємодії з метою гармонізації суспільних відносин у сучасних умовах право-, державотворення.

1. *Юрій Ф.О.* Основи політології: Навч. посіб. – К.: Кондор, 2005. – С. 69–76. 2. *Проблемы общей теории права и государства: Учебник / Под общ. ред. В.С. Нерсисянца.* – М.: Норма (Изд. группа Норма-Инфра), 2002. – С. 237–239. 3. *Тищенко Ю.А.* Влада бога та влада кесаря: до проблеми легітимності влади // *Метаморфози свободи: спадщина Бердяєва у сучасному дискурсі* (до 125-річчя з дня народження М.О. Бердяєва): Український часопис російської філософії. Вісник товариства російської філософії при Українському філософському фонді: Вип. 1. – К.: ПАРАПАН, 2003. – С. 360–368. 4. *Выше-славцев Б.П.* Этика преображенного Эроса // *Проблемы Закона и Благодати.* – М., 1994. – С. 263. 5. *Авакьян С.А.* Политические отношения и конституционное регулирование в России: проблемы и перспективы // *Журнал российского права.* – 2003. – № 11. – С. 42–45. 6. *Демидов А.И.* Мир политических ценностей // *Правоведение.* – 1997. – № 4. – С. 77–79. 7. *Макуев Р.Х.* Теория государств и права: Учебник. – 3-е изд., изм. и доп. – М.: Норма: Инфра-М, 2010. – С. 149–157. 8. *Исаев И.А.* Politica hermetica: скрытые аспекты власти. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Юристъ, 2003. – С. 538–565. 9. *Дорогощина* енциклопедія геніальних афоризмів / Укл. О.В. Зав'язкін. – Донецьк: ТОВ «ВКФ «БАО», 2010. – С. 301–304. 10. *Барабаш Ю.Г.* Нариси з конституційного права: Збірник наукових праць. – Х.: Право, 2012. – С. 89, 17–18. 11. *Путь* в очевидности. – М., 1993. – 431 с. 12. *Литвин В.* Патріотизм на тріскучих фразах не виховуємо // *Віче.* – 2011. – № 11 (296). – С. 3. 13. *Малько А.В.* Современная российская правовая политика и правовая жизнь // *Правовая политика и правовая жизнь.* – 2000. – № 1. – С. 15–27. 14. *Кресіна І.О., Перегуда С.В.* Парламентські вибори в Україні: правові і політичні проблеми: Монографія. – К.: Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2003. – С. 6. 15. *Ильин И.А.* Теория права и государства / Под ред. В.А. Томсинова. – 2-е изд., доп. – М.: Зерцало, 2008. – С. 363–364. 16. *Конституційний процес: як розбудити «сплячу красуню»? // Урядовий кур'єр.* – 2011. – № 103. – 8 черв. – С. 8–9. 17. *Кафарський В.І.* Політичні партії України: конституційно-правове регулювання організації та діяльності: Монографія. – К.: Логос, 2008. – С. 74–100. 18. *Берман Г.Дж.* Западная традиция права: эпоха формирования. – М., 1994. – С. 13. 19. *Смолянський М.Б.* Теория государства и права: Учебник. – М.: Изд.-торговая корпорация «Данилов и К»: Академ-центр, 2012. – С. 308–309.